

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВИЩА ШКОЛА БІЗНЕСУ В ДОМБРОВІ ГУРНІЧІЙ
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИКОЛИ ГОГОЛЯ

ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1 (6)

Київ
КиМУ
2017

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Київського міжнародного університету, протокол № 10 від 31 травня 2017 р.

П – 24 Педагогічна теорія і практика: Зб. наук. праць – К. : КиМУ, 2017. – Вип. 1 (6) – 537 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Артемova Любов Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки Київського міжнародного університету.

Заступники головного редактора:

Бондаренко Юрій Іванович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання української літератури Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя.

Валанчик Марек – доктор наук, професор Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічій, проректор з наукової частини.

Мартиненко Світлана Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології Київського міжнародного університету.

Відповідальний секретар: Кулакевич Тетяна Василівна, старший викладач кафедри психології та педагогіки КиМУ;

Члени редакційної колегії

Бондар Володимир Іванович – академік Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Воскобойнікова Галина Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки Київського міжнародного університету;

Ростанська Євгенія – доктор наук, керівник кафедри педагогіки, професор Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічій;

Криловець Микола Григорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Лукашова Ніна Іванівна – доктор педагог. наук, професор кафедри хімії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Орловська Малгожата – доктор наук, професор Вищої школи бізнесу в Домброві Гурнічій.

Збірник «Педагогічна теорія і практика», є правонаступником наукового видання, яке внесено до Переліку наукових фахових видань у галузі педагогічних наук. У збірнику можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата педагогічних наук, здобувачів третього рівня вищої освіти доктора філософії, та наукових звань професора і доцента.

У збірнику наукових праць «Педагогічна теорія і практика» публікуються статті, що містять виклад результатів наукових досліджень, а також огляди з найбільш актуальних проблем педагогічної теорії. Збірник «Педагогічна теорія і практика» присвячено актуальним проблемам і результатам наукових досліджень у галузі гуманітарних і суспільних наук. Висвітлено результати теоретичних та експериментальних досліджень з педагогіки викладачів, аспірантів, студентів магістратури, здобувачів. Даний збірник висвітлює проблеми всебічного виховання молодого покоління в умовах різних соціальних інституцій – сімей, дошкільних навчальних закладів, шкіл всіх типів, вищих навчальних закладів з орієнтацією на національні та загальнолюдські цінності.

email: asp@kymu.edu.ua

www : <http://www.kymu.edu.ua/pedahohichna-teoriya-i-praktyka.html>

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
Наказ МОН України №1413 від 24.10.2017 р.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 22349-12249Р від 23.09.2016 р.

© ПВНЗ «Київський міжнародний університет» (Україна), 2017
© Вища школа бізнесу в Домброві Гурнічій (Польша), 2017
© Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (Україна), 2017

ЗБІРНИК

ПЕДАГОГІЧНА

НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Випуск 1 (6) 2017

ЗМІСТ

CONTENTS

Артемova Л.В. - Освітня програма «Методологія та організація роботи над дисертацією для здобуття наукового ступеня доктора філософії» з галузі знань 01 – Освіта, спеціальності 015 – Професійна освіта, спеціалізація «Педагогіка вищої школи»	7	Artemova L. Educational program 'Methodology and organization of the work on the PhD degree thesis in the field of knowledge 01 - Education, speciality 015 – Professional education, specialization "Pedagogics of higher school"
Артемova Л.В. - Дослідження в галузі дошкільного виховання в УРСР 60-80-ми роками XX століття	33	Artemova L. Research in the field of preschool education in the USSR in the 60-80 years of the 20th century
Беленька Г.В. - Студентські експрес - дослідження в контексті фахової підготовки	64	Belenka H. Students' express investigation in the context of professional training
Безручко О.В. - Невідомий експеримент української кінопедагогіки 30-Х рр. XX ст.	83	Bezruchko O. Unknown experiment of Ukrainian cinemapedagogics of the XX century thirties.
Valchuk O. - What develops social and cultural competence in students	99	Valchuk O. What develops social and cultural competence in students
Голота Н.М. - Специфіка відображення просторово-часових уявлень дітьми дошкільного віку в зображувальній діяльності	143	Holota N. Specificity of spatial and temporal representations display by preschool children in the pictorial activity
Довжук Н. Ш., Довжук В.В., Ліпська О.О. - Методичні основи організації викладання спеціальних дисциплін магістерської підготовки провізорів у вищих навчальних закладах України	164	Dovzhuk N., Dovzhuk V., Lipska O. Methodological bases of organizing the teaching of master's degree major disciplines for pharmacists in higher educational establishments in Ukraine
Карнаухова А.В. - Модель внутрішньосімейних стосунків в українській казці	181	Karnaukhova A. A model of family relations in Ukrainian fairy tale

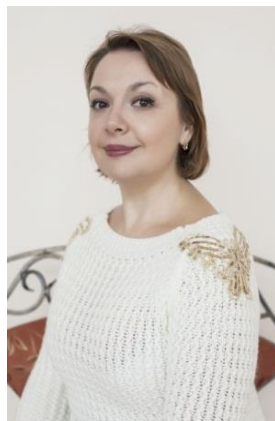
Кублій Л.І. - Базова мова при вивченні студентами алгоритмізації і програмування	199	Kublii L. The basic language in studying algorithimisation and programming by students
Кійко Т.Б., Міненко А.О. - Психолого - педагогічні засади організації удосконалення викладання медико-біологічних дисциплін у вищих навчальних закладах	218	Kiiko T., Minenok A. Psychological and pedagogical bases of organizing the improvement of medical and biological disciplines teaching in higher educational establishments
Клос Л.Є. - Підготовка майбутніх соціальних працівників до здоров'єзберезувальної діяльності: методичні аспекти	233	Klos L. Preparation of social workers for health keeping activity: methodological aspects
Кузьмич О.А. - Методика діагностування вихованості мовленнєвого етикету в молодших школярів та сучасної практики його виховання в дітей у умовах сім'ї і школи	278	Kuzmych O. Methodology of diagnosing the pupils' elementary grades speech etiquette and modern practice of its development in the family and school.
Кривоносова О.В. - Педагогічні умови розвитку вокального слуху молодших школярів на уроках музичного мистецтва	311	Kryvonosova O. Pedagogical conditions of vocal ear development of primary pupils during the music lessons
Мельник С.В., Воскобойников С.О. - Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із захисту інформації у кіберпросторі в Сполучених Штатах Америки.	328	Melnyk S. Voskoboinikov S. Peculiarities of professional training of specialists in the US cyberspace information protection
Мажец Б.В. - Новаторські тенденції в дошкільній педагогіці	346	Mazhets B. Innovative tendencies in pre-school pedagogics
Melnyk N. - Preschool teachers' profesional training in Great Britain	368	Melnyk N. Preschool teachers' profesional training in Great Britain
Новоселецька І.Е. - Актуальність розвитку художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя в початкових мистецьких навчальних закладах	392	Novoseletska I. The topicality of artistic creative skills development of 5 year children in primary artistic educational establishments
Паламар С.П. - Особливості роботи над епітетами як виразниками образності мовлення на уроках читання в початковій школі	408	Palamar S. Peculiarities of investigating epithets as expressive means of the language imagery during reading classes in the primary school

Рудик А.В., Воскобойнікова Г.Л. - Упровадження інноваційних технологій у процесі магістерської підготовки в системі університетської освіти	427	Rudyk A., Voskoboinikova H. Implementation of innovative technologies in the process of master's training in the system of Ukrainian university education
Совгіра С.В. - Методологічний фундамент формування уявлень про екологічну культуру та екологічну компетентність майбутніх учителів	444	Sovhira S. Methodological foundation of forming ideas of the ecological culture and competence of young teachers
Самойлов О.Ф., Панарін І.А. - Синергетичний підхід у викладанні курсу «Міжнародні системи та глобальний розвиток» в аспекті професійної підготовки фахівців з міжнародних відносин	474	Samoilov O., Panarin I. Synergistic approach in teaching the course of 'International systems and global development' in the aspect of professional training of international relations specialists
Чебанова О.Є. - Дидактичні методи викладання курсу «Теорія та історія світового театру» для студентів спеціальності «сценічне мистецтво» в аспекті професійного виховання майбутніх акторів	498	Chebanova O. Didactic methods of teaching the course 'Theory and history of the world theatre' for the students of 'acting technique' speciality in the aspect of professional training of young actors
Шинкаренко Л.І. - Відкрита освіта – важливий напрям розвитку освіти дорослих	521	Shynkarenko L. Transparent education – an important sphere of adults' education development

УДК 373.2:37.091.33
EL 373.2:37.091.33

Наталія Миколаївна ГОЛОТА

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та психології
Педагогічного інституту
«Київський університет імені Бориса
Грінченка»

e-mail: n.holota@kubg.edu.ua

СПЕЦИФІКА ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВО- ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗОБРАЖУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** Проблема часопросторової орієнтації надзвичайно різнопланова і має універсальне значення для всіх сфер діяльності людини, пронизуючи різні боки її взаємодії з дійсністю.*

Оволодіння дитиною просторово-часовими уявленнями в належній мірі сприяють успішному оволодінню нею різними видами діяльності, розвитку творчості. Однак категорії «простір» і «час» є й найскладнішими для розуміння і сприймання дітьми дошкільного віку. У статті, за результатами теоретичного аналізу й аналізу практики дошкільної освіти, розкривається вплив сформованості уявлень дитини про простір і час на успішне оволодіння нею образотворчою діяльністю та специфіка відображень її просторово-часових уявлень у малюнку, ліпленні, конструкції. Просторові уявлення дітей є основою формування художніх здібностей дитини. Різні

види творчої діяльності дошкільників містять значні потенційні можливості для засвоєння ними просторових і часових категорій.

Ключові слова: *простір, час, просторово-часові уявлення, просторові категорії, часові категорії, дошкільна освіта, дитина дошкільного віку, діяльність, творчість.*

© ГОЛОТА Н.І., 2017

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується динамічним розвитком і вимагає від людини зосередженості, діловитості, здатності доцільно організовувати власну діяльність, орієнтуватись у потужному інформаційному просторі. Специфічними рисами життя людини є нестача часу, відчуття «зменшення» життєвого простору, насамперед у великому місті. Разом з тим, людина вчиться цінувати час, більш чітко регламентувати власну діяльність, засвоює нові простори життєдіяльності.

Просторова організація світу представлена людині в трьох основних складниках: реальний простір навколишнього, аналогічні до нього уявлення про простір у «внутрішньому» плані й так званий «квазіпростір», що не має аналогів у реальному світі, але який може накладатися на реальність і навіть підмінювати її. Сприймання простору включає сприймання: відстаней, на які предмети розміщені від спостерігача та один від одного; напрямків, у яких вони містяться; розмірів і форм предметів. Сприймання часу трактують як процес відображення тривалості й послідовності подій, які відбуваються в об'єктивному світі. При цьому, безпосередньому сприйняттю підлягають тільки досить короткі часові відрізки. Коли йдеться про триваліші часові відрізки, то науковці говорять не про сприйняття, а про просторово-

часові уявлення. Отже, сприймання включає минулий досвід людини у вигляді уявлень і знань. Чим багатший життєвий досвід людини, тим легше їй орієнтуватись у часі й просторі, пізнавати навколишній світ, досягати успіху в різних видах діяльності. Загалом просторово-часові уявлення зараховують до базових складників розвитку особистості.

Уявлення — це відтворення у свідомості суб'єкта чуттєвих образів, що ґрунтується на основі попереднього сприйняття предметного світу, минулих враженнях, відбитки яких зберігаються в пам'яті. Уявлення виникають як на основі пригадування, так і на основі продуктивної уяви. Як і сприймання, уявлення мають власні характеристики. На відміну від сприймань, які завжди є одиничними, уявлення можуть бути як одиничними (утворюються на основі сприймання одного об'єкта і відображають одиничний предмет), так і загальними (відображають низку подібних предметів і стосуються їх групи). Крім того, сприймання відбувається тут і зараз, а уявлення можуть бути спрямовані і в минуле, і до майбутнього.

У період дошкільця дитина засвоює великий обсяг інформації. Емпіричне, тобто чуттєве пізнання світу — головна особливість і здатність дитини дошкільного віку. Результатом діяльності її органів чуття є образи сприймання — своєрідні «картинки» реальності, які дитина відтворює у своїй діяльності, насамперед, образотворчій — малюнку, зліпку, конструкції та музичній. Дитина починає власний індивідуальний розвиток зі сприймання та засвоєння елементів навколишнього матеріального середовища в їх просторовому розміщенні, тобто локалізуючи предмети, які оточують її стосовно себе, свого тіла, яке перебуває нерухомо чи рухається в просторі. Початкові рухи дитини спрямовуються

предметами – метою цих рухів слугують способом орієнтування в просторі й відправною точкою формування конкретних перших просторових уявлень.

Дізнаючись більше про предмети та явища навколишнього, дошкільник прагне творчо втілити здобуті знання, уявлення, враження у різних видах діяльності. Творча активність виникає на основі бажання дитини розкрити власні думки, ідеї, показати власне ставлення до різноманітних предметів і явищ, які її цікавлять. Власне ставлення до навколишнього дитина втілює, передусім, у малюванні – найулюбленішому виді продуктивної діяльності дошкільників.

Образотворча діяльність формує інформаційний простір дитини, з якого вона отримує інформацію й переробляє її в знання та уявлення про навколишній світ, його красу, мінливість і різнобарвність; про культуру та художню спадщину, людину-творця; про себе та власні можливості щодо створення моделі світу в художніх образах і набуває досвіду чуттєво-емоційного, художньо-образного, естетичного ставлення до дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість просторово-часової організації діяльності дитини зазначена в численних дослідженнях. Сучасні науковці, вивчаючи феномен дитинства, звертають увагу на проблему пізнання дитиною простору й часу, взаємодію з ними та особливості її самовідчуттів у процесі їх пізнання (В. Бондар, В. Кудрявцев, Є. Субботський та ін.). Дослідженнями Б. Ананьєва, Л. Венгера, М. Вовчик-Блакитної, О. Запорожця, П. Лесгафта, Г. Люблінської, В. Моргуна, М. Поддьякова, О. Усової встановлено, що уміння орієнтуватись у навколишньому, виокремлювати і засвоювати найсуттєвіші моменти дійсності є необхідною умовою оволодіння різними видами діяльності. Дитина пізнає

простір поступово, оволодіваючи ним. Просторові уявлення – це уявлення про просторові та просторово-часові властивості й ставлення, величину, форму, відносне розміщення предметів. Сприймання простору й часу відносять до складних видів сприймання. Це слід враховувати педагогу в процесі ознайомлення дитини дошкільного віку з простором і часом.

У процесі свого життя людина активно включається в усі аспекти простору і часу, адаптується до них і асимілює їх, намагаючись організувати, змінити їх та оволодіти ними. Простір і час є універсальною, базисною категорією у пізнанні людиною предметного, природного і соціального середовища. Сприймання простору і часу є одним з найважливіших складників онтогенезу, що залежить від соціально-економічних умов життя, від стану культури і прагнення людини до самопізнання. Але механізм розвитку просторових і часових уявлень є непростим. Відомий психолог Б. Ананьєв у своїх працях обґрунтував надзвичайну складність механізму розвитку просторових уявлень, підкреслюючи, що цей процес складається із взаємодії різних аналізаторів зовнішнього та внутрішнього середовища людського організму й виникає не в результаті споглядання, а дієвого ставлення до навколишнього [1].

Формування просторових уявлень розпочинається ще в ранньому дитинстві, відбувається поступово та пов'язане з використанням різних систем орієнтації в просторі (реальному та уявному). Основними особливостями сприймання дошкільниками часу і простору є опосередкованість, зміщення просторово-часових понять, відсутність точності у мовленнєвому позначенні цих категорій, узгодженості власних дій у часі й просторі. Просторове орієнтування здійснюється

на основі безпосереднього сприймання простору і словесного позначення просторових категорій (місцеперебування, віддаленість, просторові ставлення між предметами). Однак, незважаючи на те, що просторові розрізнення виникають досить рано, вони є складнішим процесом, ніж розрізнення якостей предмета. Просторові уявлення людини, які формуються в період дошкільного дитинства, включають такі аспекти: уявлення про форму предметів і їх розміри, здатність розрізняти предмети в просторі, оцінювати відстані розміщення предметів та об'єктів стосовно людини та один одного, напрямків їх віднайдення.

Формування часових уявлень у дітей відбувається пізніше і має власну специфіку. Сприймання часу є одним із найскладніших видів сприймання саме через його специфічні особливості. Так, інтерес дитини дошкільного віку привертає все конкретне, видиме: вона із задоволенням прагне обстежити різні предмети, іграшки, «випробувати» їх можливості, порівняти їх між собою. Час не має наочної основи, його не можна побачити, торкнутись і тому він сприймається опосередковано на основі діяльності чи особливого предмета – годинника. Час злитий з життєвими подіями, тече в одному напрямку, його не можна повернути чи зупинити. Позначення часових відрізків завжди відносне: те, що мало б бути завтра (майбутнє), стало сьогодні (теперішній час) і т.п. Тому діти довго не можуть збагнути логіку часових відношень і протягом усього дошкільного дитинства не сприймають надтривалі часові періоди.

Пізнання навколишнього в дитини починається з відчуттів і сприймання: вона прагне обстежити різні предмети, що потрапляють до її рук, випробувати їхні можливості. Таке безпосереднє ознайомлення з об'єктами та явищами навколишньої дійсності дозволяє дитині

досить повно досліджувати й пізнавати їх властивості та ознаки, сприяє накопиченню її сенсорного досвіду. Відтак, сприймання простору залежить від того, як збагачується чуттєвий досвід дитини, поглиблюються та вдосконалюються її знання про навколишній світ, збагачуються різні види її практичної діяльності.

В оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти особливу увагу приділено сенсорному розвитку дитини. Зокрема, освітня лінія «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» передбачає формування доступних дитині дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів навколишнього світу. Показником сформованості цих уявлень є здатність особистості застосовувати здобуті знання у практичній діяльності (ігровій, трудовій, сенсорно-пізнавальній, математичній тощо), володіння способами пізнання дійсності, розвиток у неї наочно-дієвого, наочно-образного, словесно-логічного мислення. Сенсорно-пізнавальна освітня лінія спрямована на інтеграцію змісту дошкільної освіти, формування у дітей пошуково-дослідницьких умінь, елементарних математичних уявлень, цілісної картини світу, компетентної поведінки в різних життєвих ситуаціях. Автори Базового компонента дошкільної освіти наголошують на потребі включати завдання сенсорного виховання в різні види діяльності дітей, акцентуючи увагу на забезпеченні неодмінної умови успішного розумового і логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку – застосуванні діяльнісного підходу, за якого дитина активно пізнає світ у різних видах діяльності – грі, спілкуванні, самостійній художній діяльності, навчанні, спрямовані на створення для дитини можливості набутти чуттєвий досвід, що є привілеєм дошкільного дитинства, уміння орієнтуватись у найрізноманітніших властивостях

навколишніх предметів, виховання в неї культури сприймання; розвиток спостережливості, уважності до довкілля, здатності емоційно відгукуватися на події та явища навколишньої дійсності [2].

Мета: висвітлення специфіки відображення просторово-часових уявлень дітьми дошкільного віку в зображувальній діяльності.

Завдання:

- вивчення впливу сформованості уявлень дітей дошкільного віку про простір і час на успішність їх продуктивної діяльності.
- визначення специфічних особливостей відображення дошкільниками простору й часу в зображувальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження психологів і педагогів довели, що оволодіння просторовим сприйняттям, уявленнями та орієнтуванням у просторі підвищує результативність і якість пізнавальної діяльності та продуктивної діяльності дитини. Відтворюючи об'єкти навколишнього в продуктивній діяльності, дитина намагається втілити в малюнку, конструкції, ліпленні власні уявлення про його властивості, тобто відобразити його «реальним». Однак дослідження Г.О. Люблінської довели, що діти не тільки дошкільного, але й молодшого шкільного віку ще не вміють виокремлювати в предметі, який сприймають, головне й суттєве від другорядного. Тобто образ предмета є «розмитим», нечітким і злитим (недиференційованим) [3]. Одним з найулюбленіших і доступніших видів творчої продуктивної діяльності дитини є малювання, у якому вона намагається передати враження від побаченого, почутого, втілити бажане, очікуване. Дитині дошкільного віку досить складно спочатку передавати у малюнку форму й величину предметів, а відтворення в зображенні віддаленості

предметів один від одного, їх просторове взаєморозміщення викликає найбільші труднощі.

Педагогу слід враховувати, що в процесі малювання дитина певним чином демонструє рівень пізнання навколишнього. Чим краще в неї розвинені сприймання, спостережливість, чим ширший запас уявлень, тим повніше і точніше вона відображає дійсність у своїй творчості, тим багатші, виразніші її малюнки. Малювання має синтетичну структуру, виражаючи особливості зорового сприймання та уявлення дитини, розвитку її рухів, мислення та ставлення до дійсності.

Дошкільник у своїй зображувальній діяльності відображає такі специфічні особливості свого мислення, як конкретність, образність. Його зображувальна діяльність пов'язана не лише з окремими психічними функціями (сприймання, пам'ять, мислення, уява), а й з особистістю загалом. Ще В. Бехтерев стверджував, що дитячий малюнок є об'єктивним свідком проявів і розвитку дитячої психіки.

Джерелом задуму дітей є навколишній світ: соціальне і предметне довкілля, світ природи, художня література, телебачення тощо, але сприймання навколишнього світу в дітей дошкільного віку є поверховим: вони звертають увагу передусім на зовнішній бік предметів, явищ, які згодом відтворюють у продуктивній діяльності. Якість малюнка, його естетична виразність насамперед визначається композиційною будовою, симетрією, ритмічністю чергування елементів. Для дітей дошкільного віку є властивими численні спроби спочатку повторювати знайдений у малюнку, ліпці, конструюванні вдалий образ, а також намагання знайти інші варіанти його втілення. У процесі такого вправління дитина не тільки вдосконалює способи зображення чи створення виробу, але й власні знання про властивості предмета: його форму, колір,

структуру тощо. Тому вихователю необхідно забезпечити правильне сприйняття предметів дитиною, у процесі якого уточнюються й доповнюються уявлення про їх ознаки, властивості та художні переваги. Для цього треба збагачувати сенсорний досвід дитини в процесі спостережень, екскурсій, прогулянок. Слід пам'ятати про те, що чим повніші, досконаліші уявлення дітей про різні образи, тим успішнішим буде втілення дітьми їх задумів у зображенні. У різних видах образотворчої діяльності мета обстеження буде різною, але перед будь-яким видом діяльності вихователь звертає увагу дітей на форму, розмір, положення в просторі, а вже перед самим зображенням виділяють контур, частини предмета, уточнюють колір. При цьому педагогу важливо розуміти, що впізнавання на підґрунті узагальнених, соціально зафіксованих систем ознак предмета, об'єкта, явища, ситуації здійснюється дитиною швидше, ніж на підґрунті перцептивного навчання.

Процеси сприймання предметів, об'єктів, явищ перебувають під контролем мети, що поставила сама дитина або педагог. Таким чином спрямовані та змотивовані процеси сприймання набувають характеру перцептивних дій, які забезпечують свідоме виокремлення того чи іншого аспекту чуттєво заданої ситуації, а також перетворення сенсорної інформації, яке веде до побудови образу, адекватному предметному світу і завданням діяльності. Завдяки перцептивним діям відбувається постійне порівнювання сприймання з оригіналом, перевірка та корекція образу. Подальший розвиток перцептивних дій супроводжується значним скороченням моторних компонентів і набуває форм одномоментного акту «бачення». Ці зміни зумовлені формуванням у дитини розгалужених систем сенсорних еталонів та оперативних одиниць сприймання, які дають змогу перетворити

сприймання з процесу «побудови образу» на елементарніший процес «упізнавання» [4].

При цьому сприймання не є пасивним копіюванням миттєвого впливу – це живий, творчий процес пізнання дійсності, природного й предметного довкілля, творів мистецтва та способів самовизначення.

Для відображення просторових властивостей застосовуються різноманітні способи, які в більшій чи меншій мірі відображають певні просторові відношення. Серед них перспектива – лінійна та повітряна. Однак слід враховувати те, що точна передача просторових властивостей різних об'єктів і відношень між ними на площині неможлива і цьому слід вчити дитину – у малюнку вона може відобразити їх лише умовно. Саме лінійна перспектива є одним зі способів зображення предметів на площині у зв'язку з уявними змінами їх величини та форми, викликаних розміщенням цих предметів у просторі та їхньою віддаленістю від спостерігача.

У зображувальній діяльності діти, створюючи різні образи, не лише відтворюють їх структуру, але й виражають власне ставлення до них, передають їхній естетичний характер за допомогою кольору, фактури, форм.

Для формування уявлення про предмет на основі сприймання зразка дитині необхідно здійснити цілу систему складних дій: обстежити предмет, дослідити його властивості (форму, колір, пропорції, розміщення в просторі тощо), тобто дуже важлива практична діяльність дитини з конкретними предметами. Для вільного й творчого втілення задумів діти повинні мати досить гнучкі просторові уявлення. Вихователю важливо навчити дитину бачити предметний світ у всьому його розмаїтті, у зв'язках і відношеннях між предметами для збагачення

образотворчості. При цьому слід пам'ятати, що збагачення сенсорного досвіду дитини є підґрунтям розвитку не лише інтелектуальних, але й художніх здібностей дитини.

Сприймання дитиною дійсності, краси, мистецтва та себе в інтегрованому просторі й часі завжди супроводжується емоціями, певними зовнішніми та внутрішніми мотивами. Процеси сприймання предмета, об'єкта, явища перебувають під контролем мети, що поставлена самою дитиною або педагогом. У такому вигляді, тобто спрямовані та вмотивовані процеси сприймання, набувають характеру перцептивних дій. Вони забезпечують свідоме виокремлення того чи іншого аспекту чуттєво заданої ситуації, а також перетворення сенсорної інформації, яке веде до побудови образу, адекватного предметному світу та завданням художньої діяльності. Завдяки перцептивним діям відбувається постійне порівняння сприйнятого з оригіналом, перевірка та корекція образу. Так, наприклад, малювання в жанрі «натюрморт» передбачає введення дитини у світ краси предметів, розвиток категоріального світосприймання (форми, кольору, величини, простору, часу), осягання закономірностей просторових зв'язків предметів і розвитку предметного реалістичного малюнка. Без урахування просторових характеристик предметів неможливо отримати реалістичне зображення і саме на це слід звертати увагу педагогу, а не просто знайомити дитину з різними зображувальними техніками. Створення образу є просторово-часовим процесом (створення задуму, його втілення), а в зображенні обов'язково відтворюються просторові й часові характеристики його об'єкта. Просторові уявлення дітей є також основою для формування художніх здібностей дитини. У процесі малювання в різних жанрах дуже важливо формувати в дітей уявлення про такі властивості предмета, як колір,

просторове розміщення, величина, маса, рух, які згодом допоможуть дитині створити це зображення на площині та в об'ємі. Так, у процесі роботи над композицією малюнка вихователі спрямовують дітей на пошук засобів створення художнього образу: визначення формату аркуша, центру, добір і підпорядкування його другорядних частин у гармонійне ціле, супідрядності та групування форм задля досягнення виразності й пластичної цілісності твору. Загалом, слід зазначити, що передавання форми предмета й уміння надати зображенню певної форми становлять основу образотворчості. У живопису головним засобом створення форми в зображенні є кольорова пляма, у графіці – формоутворювальна лінія. Добираючи кольори для втілення задуму в зображувальній діяльності, змішуючи їх для отримання нових кольорів та їх відтінків, діти вчаться осмислювати колір як засіб виразності в різних видах художньої практики.

В образотворчій діяльності поняття «величина» набуває значення для виразності зображення і композиційного рішення. Особливістю оволодіння еталоном величини є те, що величина не має «абсолютного» значення, тому її визначають за допомогою умовних мір. Предмет може бути «великим» порівняно з іншим предметом, який буде в цьому випадку «маленьким», але й навпаки: може бути меншим щодо ще одного предмета. Отже, як еталони величини виступають уявлення про співвідношення між предметами за величиною. І ці уявлення можуть позначатися словами, що вказують на місце предмета серед інших: «великий», «найбільший», «маленький», «найменший». Діти поступово починають розуміти, що віддалені предмети в малюнку потрібно зображувати зменшеними, а зображення переднього плану – збільшеними. Так у дошкільників

формується уявлення щодо передавання простору, глибини, перспективи в малюнку [4].

Формоутворення в ліпленні відбувається через створення форм (циліндр, куля) та видозміну їх для реалізації задуму. Одним з видів формоутворення в техніці аплікації є силуетне витинання.

Досить специфічними є відображення дітьми часових уявлень. Молодшим дошкільникам важко оволодіти спеціальними часовими термінами, вони, в міру розвитку мови, починають користуватися часовими відтінками дієслів теперішнього, минулого, майбутнього часу. Діти старшого дошкільного віку вже чіткіше здатні локалізувати в часі події, що мають особливі, якісні ознаки. Вони починають розрізняти частини доби, пов'язуючи їх зі звичними для цих відрізків поділами, відносячи до певного часу і певні події, добре знайомі й емоційно привабливі: «Весною поїдемо на дачу» тощо. Аналіз дитячих малюнків свідчить, що дошкільники більше полюбують зображувати пори року, ніж події, які відбуваються в різні частини доби. Ще рідше вони зображують події, які відбувались у минулому, або будуть у майбутньому.

У численних дослідженнях час розглядається як культурно-історична цінність, тому уявлення про час пропонується формувати через об'єкт культури (мистецтво, предмети) і характер взаємодії дітей один з одним за типом суб'єкт-об'єкт-суб'єкт. Теорія й практика дошкільної освіти свідчать, що в дітей викликають труднощі розуміння слів, які позначають часові відношення, через їх відносний характер, що означає і в чому відмінність, слів «тепер» чи «сьогодні», «вчора», «завтра». Мистецтво, а насамперед живопис, фіксує цей момент часу – соціального, історичного, культурного,

особистісного, оперуючи наочними образами, а література це позначає словом.

Розглядаючи ілюстрації картин, твори народної культури, дитина пізнає сенс художніх образів, представлених у художньо-часових відношеннях. У процесі споглядання творів мистецтва дитина не тільки навчається бачити навколишній світ у колористичному багатстві, але й набуває початкових історичних знань, пізнаючи особливості, цінності й сенси життя людей, що існують поза часом й простором. Також дитина вчиться, що дуже важливо, співвідносити мистецтво та реальну дійсність. Так, дитина вчиться усвідомлювати, що зображені на картині предмети, елементи одягу, декору вже не існують, не є актуальними, а тоді вважалися необхідними, модними, красивими. Однак педагогу важливо вчити дитину відчувати не тільки красу зображеного, але й розуміти, співчувати зображеному. Для цього необхідно спиратися на безпосередній емоційний досвід дитини або власний досвід педагога для віднайдення «схожості» зображених подій з подіями в житті дитини. Тому сприймання творів мистецтва є унікальним для кожної дитини, оскільки зумовлене її емоційним станом, життєвим досвідом.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Сформовані уявлення дітей дошкільного віку про простір і час впливають на успішність їх продуктивної діяльності так: сприяють удосконаленню знань дітей про об'єкти та явища навколишнього, а відтак і розвитку предметного реалістичного малюнка, успішному втіленню їх задумів у зображувальній діяльності. Відображення дошкільниками простору і часу в зображувальній діяльності мають такі специфічні особливості: спочатку (у молодших і середніх групах) – здебільшого поверхневість зображення; поступово, у процесі уточнення знань про ознаки та

властивості предметів, постійне порівнювання сприймання з оригіналом, перевірка та корекція образу, намагання зображувати предмети на площині у зв'язку з уявними змінами їх величини та форми, викликаних розміщенням цих предметів у просторі та їхньою віддаленістю від спостерігача; щодо часових відношень – зображення переважно пір року, ніж подій, що відбуваються в різні частини доби, у минулому, або будуть у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблема восприятия пространства и времени / под. ред. Б.Г. Ананьева и Б.Ф. Ломова. – Ленинград, 1961. – 212 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // наук. кер. А.М. Богущ; авт. кол-в : Богущ А.М., Беленька Г.В., Богиніч О.Л. та інші // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – Спецвипуск. – С.1-30.
3. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / Г.О.Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.
4. Сухорукова Г.В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник. – [2-ге вид., перероб. та допов.]. / [Г.В. Сухорукова, О.О. Дронова, Н.М. Голота, Л.А. Янцур; за заг. ред. Г.В. Сухорукової]. – К. : Видавничий дім «Слово», 2011. – 376 с.
5. Вовчик-Блакитная М.В. Развитие пространственного различения в дошкольном возрасте / М.В. Вовчик-Блакитная // Проблемы восприятия пространства и пространственных представлений / под ред. Ломова Б.Ф. – М. : Известия АПН РСФСР, 1961. – 200 с.
6. Данильян О.Г. Філософія : підручник / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – [2-ге вид., допов. і перероб.]. – Х. : Право, 2012. – 312 с.
7. Кудрявцев В.Т. Психология развития человека. Основания культурно-исторического подхода / В.Т.

Кудрявцев. - Рига: Психологический центр «Эксперимент», 1999. - Ч. 1. -160 с.

8. Люблинская А.А. Особенности освоения пространства детьми дошкольного возраста // Формирование восприятия пространства и пространственных представлений у детей : сб. ст. ; вып.86. / под ред. Ананьева Б.Г. - М. : Известия АПН РСФСР, 1956. - 223 с.

9. Моисеева Н.И. Время в нас и время вне нас. - Л. : Лениздат, 1991. - 156 с.

10. Мусейибова Т.А. Развитие пространственных ориентировок у детей дошкольного возраста : автореферат дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук. / Т.А. Мусейибова - Л., 1964. -19 с.

11. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учеб для студ. вузов / В.С. Мухина. - [3-е изд., стереотип.]. - М. : Издат. центр «Академия», 1998. - 456 с.

Транслітераційний переклад використаних джерел

1. Problema vospriyatiya prostranstva i vremeni / pod. red. B.G. Anan'yeva i B.F. Lomova. - Leningrad, 1961. - 212 s.

2. Bazovyi komponent doshkil'noyi osvity` (nova redakciya) // nauk. ker. A.M. Bogush; avt. kol-v : Bogush A.M., Belen'ka G.V., Boginich O.L. ta inshi // Vykhovatel'-metody`st doshkil'nogo zakladu. - 2012. - Speczvypusk. - S.1-30.

3. Lyublinska G.O. Dytyacha psykhologiya / G.O.Lyublinska. - K. : Vyshcha shkola, 1974. - 355 s.

4. Suhorukova G.V. Obrazotvorche mystectvo z metodykoyu vykladannya v doshkil'nomu navchal'nomu zakladi : pidruchnyk. - [2-ge vyd., pererob. ta dopov.]. / [G.V. Suhorukova, O.O. Dronova, N.M. Golota, L.A. Yanczur; za zag. red. G.V. Suhorukovoyi]. - K. : Vydavnychiy dim «Slovo», 2011. - 376 s.

5. Vovchyk-Blakytynaya M.V. Razvitie prostranstvennogo razlicheniya v doshkol`nom vozraste / M.V. Vovchy`k-Blaky`tnaya // Problemy vospri`yati`ya prostranstva i prostranstvennyh predstavlenii / pod red. Lomova B.F. - M. : Izvestiya APN RSFSR, 1961. – 200 s.
6. Danil`yan O.G. Filosofiya : pidruchnyk / O.G. Danylyan, V.M. Taranenko. – [2-ge vyd., dopov. i pererob.]. – X. : Pravo, 2012. – 312 s.
7. Kudryavcev V.T. Psykhologiya razvitiya cheloveka. Osnovaniya kul`turno-istoricheskogo podhoda / V.T. Kudryavcev. - Riga: Psihologicheskii centr «Eksperiment», 1999. - Ch. 1. -160 s.
8. Lyublinskaya A.A. Osobennosti osvoeniya prostranstva det`mi doshkol`nogo vozrasta // Formirovaniye vospriyatiya prostranstva i prostranstvennykh predstavlenii u detei : sb. st. ; vyp.86. / pod red. Anan`eva B.G. - M. : Izvestiya APN RSFSR, 1956. - 223 s.
9. Moiseeva N.I. Vremya v nas i vremya vne nas. – L. : Lenizdat, 1991. – 156 s.
10. Musejibova T.A. Razvitiye prostranstvennykh orientirovok u detei doshkol`nogo vozrasta : avtoreferat diss. na soisk. uch. step. kand. ped. nauk. / T.A. Musejibova - L., 1964. -19 s.
11. Mukhina V.S. Vozrastnaya psikhologiya: fenomenologiya razvitiya, detstvo, otrochestvo : ucheb dlya stud. vuzov / V.S. Mukhina. – [3-e y`zd., stereotip.]. – M. : Izdat. centr «Akademiya», 1998. – 456 s.

Nataliya HOLOTA

associate professor of pedagogy and psychology department of
the Pedagogical Institute
«Kyiv Borys Hrinchenko University»

e-mail: n.holota@kubg.edu.ua

SPECIFICITY OF SPATIAL AND TEMPORAL REPRESENTATIONS DISPLAY BY PRESCHOOL CHILDREN IN THE PICTORIAL ACTIVITY

ABSTRACT. *The problem of temporal and spatial orientation is extremely diverse and has a universal meaning for all spheres of human activity, overarching various aspects of its interaction with reality.*

Proper mastering of spatial and temporal concept contributes to successful acquisition of various activities and creativity development by a child, though space and time categories are most complicated for understanding and perception by preschool children. Given the results of theoretical and preschool education practice, the article reveals the effect of the quality of the child's views of space and time on successful mastery of his/her pictorial activity as well as specificity of the space-time concepts representations in drawing, modeling, design. Children`s spatial concepts are a basis for artistic skills formation. Different types of creative activity of preschool children contain a significant potential for their understanding of spatial and temporal categories.

Key words: *space, time, spatial and temporal concept, spatial categories, temporal categories, preschool education, activity, preschool child, creativity.*

Наталия Николаевна ГОЛОТА

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии Педагогического института «Киевский университет имени Бориса Гринченко»

e-mail: n.holota@kubg.edu.ua

СПЕЦИФИКА ОТОБРАЖЕНИЯ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Проблема времяпространственной ориентации необычайно разноплановая и имеет универсальное значение для всех сфер деятельности человека, пронизывая разные стороны его взаимодействия с действительностью.

Овладение ребенком пространственно-временными представлениями в должной мере способствует успешному овладению ею разными видами деятельности, развитию творчества. Однако категории «пространство» и «время» являются и наиболее сложными для понимания и восприятия детьми дошкольного возраста. В статье, по результатам теоретического анализа и практики дошкольного образования, раскрывается влияние сформированности представлений ребенка о пространстве и времени на успешное овладение им изобразительной деятельностью и специфика отображения его пространственно-часовых представлений в рисунке, лепке, конструировании. Пространственные представления детей являются основой для развития их

художественных способностей. Разные виды творческой деятельности дошкольников содержат значительные потенциальные возможности для освоения ими временных категорий.

Ключевые слова: *пространство, время, пространственно-временные представления, пространственные категории, временные категории, дошкольное образование, ребенок дошкольного возраста, деятельность, творчество.*